

Аліна ГУСЬ,
аспірант 4-го року навчання
Інституту економіко-правових досліджень
НАН України

ІННОВАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

У статті обґрунтовано необхідність реформування вітчизняної системи вищої освіти шляхом створення інноваційних структур нового «європейського» типу – інноваційних університетів. Розглянуто основні напрями діяльності сучасних наукових установ у сфері комерціалізації та запропоновані шляхи їх вдосконалення. Автором розглянуті види нематеріальних активів ДВНЗ – чинників конкурентоспроможності закладів.

Ключові слова: комерціалізація знань, інноваційний університет, державний вищий навчальний заклад, інноваційний цикл, нематеріальні активи, права інтелектуальної власності.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються впродовж останніх двох десятиліть у Європі й Північній Америці, значно активізують трансформації освітньо-наукових систем відповідних країн. Визначальними чинниками цих змін у Європі та, дещо меншою мірою, у США є демографічна ситуація (старіння населення, зменшення частки молоді в суспільстві) та зміщення акцентів в економічній діяльності традиційно індустріальних країн з промислового виробництва на сферу послуг. Внаслідок дії цих та інших чинників змінюється місце і роль вищих навчальних закладів та наукових установ у суспільстві. Перед освітньо-науковими системами багатьох країн стоїть завдання зближення усіх вершин «трикутника знань» – вищої освіти, наукових досліджень та економічно і суспільно значущих інновацій. Вітчизняна освітньо-наукова система, попри наявність серйозних специфічно українських і пострадянських проблем, в цілому розвивається відповідно до загальноєвропейських тенденцій і має вирішувати ті самі завдання.

Однією із сфер економіки, в якій частка українських суб'єктів господарювання, кількість та обсяги вітчизняних матеріальних і фінансових ресурсів значно переважають іноземні, є сфера освіти. Але і тут не все однозначно. Відсутність повноцінного державного фінансування більшості державних вищих навчальних закладів (далі – ДВНЗ) не дає їм можливості оновлювати матеріальну базу, у зв'язку з чим вони втрачають конкурентні переваги. Це зумовлює створення нової структури вищого навчального закладу, який постійно розвивається і який гармонійно задовольняє мінливі потреби усіх зацікавлених сторін, враховуючи їх пріоритети у розвитку та доступні ресурси, а саме – інноваційного університету. Сьогодні такі заклади поширені в Європі та виступають активними учасниками ринкового конкурентного середовища. У 1996 році був заснований Європейський консорціум інноваційних університетів із секретаріатом у м. Глазго¹.

Сучасний стан розвитку вітчизняної освіти в контексті інноваційного розвитку держави окреслений низкою нагальних проблем, головними з яких є невідповідність структури та змісту освіти потребам ринкової економіки та недостатній обсяг фінансування наукової та науково-технічної діяльності. Без вирішення найактуальніших питань сучасного розвитку вищої освіти науково-освітня спільнота України не може ефективно працювати, тому першочерговим завданням сьогодні є перехід на інноваційний тип освіти з подальшим впровадженням новітніх інформаційних технологій та досягненням високої якості освіти [1, с. 343]. Приміром, Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [2] передбачає реформування організаційно-функціональної структури науки, розвиток інноваційних структур шляхом створення наукових та науково-технічних центрів. Разом з тим механізм запровадження інноваційної складової у діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання, у тому числі доведення інновацій до споживача, недостатньо опрацьований як теоретично, так і практично. Тому для вирішення окреслених завдань необхідно, перш за все, реформу-

¹ <http://www.edu.web.ua.pt>

вати чинне законодавство України у сфері освітньої діяльності та гармонізувати його із законодавством Європейського Союзу.

Закон України «Про вищу освіту» [3] у попередній редакції не передбачав серед основних завдань ДВНЗ здійснення інноваційної діяльності. Законодавчо обмежувалась реалізація природної функції освітнього закладу із здійснення наукової та науково-технічної діяльності, яка є ключовим ланцюгом у процесі розроблення інноваційного продукту. Такий стан речей є дегративним і не відповідає вимогам сьогодення, а значно гальмує процес залучення ДВНЗ до європейського та світового освітнього простору.

Основні засади реформування системи освіти та її перехід на інноваційний шлях розвитку був закріплений Національною стратегією розвитку освіти України на 2012–2021 рр. [4]. Ця Стратегія передбачає, зокрема, підтримку наукової та інноваційної діяльності. Разом з тим така підтримка обмежується лише пропозиціями теоретичного характеру, які взагалі стосуються лише організації навчального процесу. Вирішення ж наріжної проблеми переходу вищої школи на інноваційний шлях потребує конкретних дій: створення розвиненої інноваційної структури, яка відповідає європейським та світовим стандартам.

Свого часу О.В. Куцурубова-Шевченко визначила перший етап у вирішенні цієї проблеми – конкретизувати основні завдання для ВНЗ IV рівня акредитації, додавши інноваційну функцію та обов’язковий показник результатів їх діяльності – участь в інноваційних відносинах, яка може бути реалізована шляхом створення відокремлених наукових підрозділів з правом здійснення комерційної інноваційно-господарської діяльності, малих інноваційних підприємств, наукового парку тощо [5, с. 14]. Схожої думки дійшли й автори Закону України «Про вищу освіту» [6], який набрав чинності 06.09.2014 р. Так, він не лише виділяє серед провідних видів діяльності інноваційну, але й пропонує основні форми її здійснення національним вищим навчальним закладом через формування на своїй базі інноваційних структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних ком-

паній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів.

Загальновідомо, що діяльність ДВНЗ багато в чому заснована на нематеріальній базі, що включає в себе знання, досвід професорсько-викладацького складу, розроблене ними навчально-методичне забезпечення навчального процесу, наукові розробки, патенти, ліцензії та інше, що, поряд з матеріально-технічною базою, становить головні активи закладів освіти. Разом з тим сьогодні питанню правового режиму нематеріальних активів у складі майна ДВНЗ з боку науковців не приділено достатньої уваги. Тож з'ясуємо, з чого складається майно ДВНЗ.

Законодавством України визначена можливість ДВНЗ, незважаючи на некомерційну природу їх діяльності, бути повноправними учасниками господарських відносин, що передбачають отримання прибутку. Разом з тим сьогодні законодавець оминув увагою механізми та порядок використання результатів діяльності ДВНЗ, зокрема можливість комерціалізації результатів інтелектуальної власності як об'єкта нематеріальних активів. Доктрина господарського права виходить з того, що некомерційна господарська діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління.

ДВНЗ сьогодні виступає головним учасником відносин у сфері економіки знань, тому його діяльність безпосередньо пов'язана з інтелектуальною діяльністю і, як наслідок, із її основним продуктом – об'єктами права інтелектуальної власності. На основі аналізу положень актів, що регулюють відносини інтелектуальної власності, та здобутків вітчизняних і зарубіжних фахівців у цій сфері нами було встановлено, що до критеріїв виникнення прав на об'єкти права інтелектуальної власності можна віднести:

1. Властивості об'єктів права інтелектуальної власності.
2. Правовий статус суб'єкта права інтелектуальної власності.

Враховуючи специфіку функціонування ДВНЗ, яка безпосередньо пов'язана з інтелектуальною, творчою діяльністю, а саме:

створенням та використанням об'єктів права інтелектуальної власності, із розпорядженням майновими правами щодо них, а також здійснюючи аналіз наявних нематеріальних активів у складі його майна, перш за все, необхідно звернути увагу на ті його компоненти, котрі стосуються основного елемента діяльності, а саме – знань. З економічної точки зору такий блок у структурі нематеріальних активів має назву інтелектуальний капітал, що набуває дедалі більшого значення як один з основних ресурсів додаткового фінансування ДВНЗ.

Характерними рисами сучасного ДВНЗ є розвиток та розширення комунікації в системі освіти, зокрема в освітньому сегменті Інтернет-простору. Ці тенденції обумовлені активним розвитком інформаційних ресурсів, зростаючою доступністю нових каналів поширення інформації, впровадженням в освітні установи локальних комп'ютерних мереж та організацією доступу до Інтернету [7]. При цьому веб-сайт ВНЗ одночасно є: комунікаційним середовищем функціонування, збереження та поширення електронної навчальної документації та комунікаційним каналом, що презентує ВНЗ в інформаційно-освітньому Інтернет-середовищі [8, с. 5]. Яскравим прикладом впровадження електронного сегменту у освітню сферу є діяльність Навчально-наукового інституту інформаційно-комунікаційних технологій ДВНЗ «УжНУ», основні дослідження якого спрямовані на розробку комплексних проблем інтеграції дистанційних та е-технологій у навчальний процес як способу створення єдиного освітнього простору, реалізації Національної програми інформатизації України та Програми розвитку системи дистанційного навчання. За останній час в рамках розвитку процесу інформатизації інститутом здійснювалось розроблення та підтримка інформаційних систем для потреб організації навчально-методичної роботи, роботи приймальної комісії та адміністративного персоналу, а саме:

- ✓ АС «Абітурієнт-ЄДЕБО»;
- ✓ АС «Електронний документообіг»;
- ✓ АС тестування знань BrainTester – модульний, поточний і підсумковий контроль знань студентів;

- ✓ АС «Університет» – автоматизація та впровадження інноваційних технологій у адміністративні та навчальні процеси вищого навчального закладу.
- ✓ офіційний веб-сайт університету;
- ✓ середовище електронного навчання Moodle та ін.

Вони дійсно відображаються на балансі УжНУ в якості об'єктів авторського права. Взагалі сьогодні практика бухгалтерського обліку доводить, що саме права на комп'ютерні програми є найбільш поширеним видом нематеріальних активів, що відображаються на балансі суб'єкта господарювання.

Окремої уваги у діяльності ДВНЗ також потребують збірники наукових праць, обробки фольклору, енциклопедії та антології, інші твори. Ужгородський національний університет має дуже потужний досвід у створенні таких об'єктів: Науковий вісник УжНУ (11 серій), вісім фахових видань та інші збірники наукових праць, зокрема за результатами науково-практичних конференцій¹. У науковій роботі такого профілю цікавий досвід набуто Навчально-науковим інститутом євроінтеграційних досліджень, який має у своєму доробку серію видань «Євроінтеграція: український вимір» та 2 періодичних видання – збірники наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність» і «Міжнародний науковий вісник», окремі з номерів яких дублюються англійською мовою та мають міжнародний стандартний номер ISSN [9, с. 4].

Відповідно до П(С)БО, твори науки або навчальні твори мають приносити економічну вигоду у майбутньому, тобто використовуватись для управлінських потреб організації чи для діяльності, спрямованої на досягнення цілей створення некомерційної організації. Практика засвідчує, що усі спроби з постановки творів на баланс ДВНЗ матимуть сенс лише за наявності реального покупця.

Наступним елементом в структурі права інтелектуальної власності виступає торгова марка, яку доволі часто ідентифікують з ка-

¹ У 2013 році в УжНУ проведено 25 наукових конференцій, у тому числі 18 міжнародних.

тегорією «бренд». Разом з тим нами було доведено, що, на відміну від бренду, торгова марка відповідає ознакам ідентифікованого нематеріального активу. На ринку освітніх послуг торговою маркою виступає назва навчального закладу, а брендом – набір уявлень споживача про послуги, які надає цей заклад. Водночас поняття «бренд» є більш широким, оскільки в нього включається не лише назва ДВНЗ, а весь набір характеристик та очікувань, асоціацій та обіцянок тих чи інших переваг в отриманні освітніх послуг та інтелектуальних продуктів [10, с. 278]. Тобто він цілком відповідає ознакам неідентифікованого нематеріального активу, який може бути частиною гудвілу ДВНЗ, мова про який піде нижче.

Далі спробуємо з'ясувати, чи є сенс в отриманні ДВНЗ свідоцтва на товарний знак – легалізацію його логотипу. Якщо розглядати правове положення ДВНЗ у вузькому розумінні, як некомерційного суб'єкта господарювання, то виходить, що потреба у такій формалізації відсутня. Тим не менш, конкуренція між освітніми закладами України за абітурієнта з кожним роком зростає, фінансування за рахунок державних коштів зменшується [11]¹, що не дає можливості ДВНЗ формувати достатні для свого розвитку бюджети, а змушує його функціонувати на принципах «утримання» та «виживання» [12, С. 94]. Все це створює передумови ефективного використання результатів інтелектуальної власності для свого розвитку. Тому гадаємо, що створення власної торгової марки університету – це цілком правомірна відповідь на виклики сучасних реалій конкурентного середовища. Основними функціями торгових марок є:

- 1) функція вирізнення товару або послуг серед інших подібних, що перебувають у цивільному обігу;
- 2) функція інформування про походження товару або послуг;
- 3) функція інформування про певну якість товарів і послуг;
- 4) функція реклами певного товару і послуг [13].

Тобто визнання власної торгової марки університету – це перший шлях до змін у самофінансуванні за рахунок комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. На підтвердження ефек-

¹ На розвиток вітчизняної науки в бюджеті на 2014 рік було закладено найменше грошей за всі роки незалежності – менше 0,3% ВВП.

тивності цього механізму можна навести досвід Національного університету біоресурсів і природокористування України (далі НУБіП України). Навесні 2011 року студентською організацією університету був ініційований конкурс інтелектуально-творчих робіт «Торговельна марка продукції НУБіП України», основною метою якого було створення торгової марки продовольчої продукції, яку виробляють НДГ НУБіП України [14]. Крім того, НУБіП України у своїй діяльності використовує здобутки відомих на весь світ ВНЗ, таких, як Оксфордський, Гарвардський, Кембріджський та інші університети, – створення магазинів, які дозволяють усім бажаним придбати речі з символікою цих закладів. Самі засновники визначають мету проекту таким чином: «Створення студентською організацією для Національного університету біоресурсів і природокористування України власного представництва інтернет-магазину сувенірної та поліграфічної продукції «Капрізік.ком», де студенти, викладачі, співробітники та просто шанувальники університету могли придбати різну продукцію з символікою нашого улюбленого навчального закладу» [15]. На наш погляд, такий інструмент дозволить використовувати торгову марку ДВНЗ для поширення інформації про нього серед іноземних студентів, викладачів, що дає підстави стверджувати, що торгова марка є невід’ємною складовою нематеріальних активів у складі майна ДВНЗ, а практика її реєстрації має бути узагальнена і впроваджена.

У практиці ДВНЗ «УжНУ» теж є відповідні здобутки щодо використання логотипу вишу на створеній продукції. Так, наприклад, на виданнях Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень, що вийшли у серії «Євроінтеграція: український вимір», у верхньому правому кутку обкладинки примірника розміщений оригінальний знак університету.

Одним з головних чинників інноваційного розвитку вищого навчального закладу виступає процес комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності, що забезпечує досягнення конкурентних переваг при введенні отриманих результатів у господарський обіг в якості нового продукту або нової технології [16, с. 111].

Найбільш складними під час здійснення на практиці комерціалізації інтелектуальної власності є проблеми формування ринкових відносин її комерційного використання. Розвинені країни і ті, що розвиваються, вже довели ефективність інноваційної діяльності в контексті загальноекономічного розвитку держави, основним суб'єктом якої є вищі навчальні заклади як приватної, так і державної форм власності. Сьогодні в їх структурі створені спеціальні компетентні органи, які відповідають за процес залучення навчального закладу до бізнесу.

В узагальненому вигляді під комерціалізацією прав на об'єкти інтелектуальної власності можна розуміти процес формування інтелектуального продукту з можливістю його подальшого відчуження на ринку нематеріальних активів з метою отримання прибутку, необхідного для виконання статутних завдань. Особливу роль у процесі комерціалізації відіграє держава, і це не випадково, адже більшість наукомістких об'єктів розробляються в системі ДВНЗ та Національної академії наук України та її структурних підрозділах.

Відповідно до ЗУ «Про інноваційну діяльність» [17], основними видами інноваційного підприємства є: інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор, об'єднання підприємств тощо. Тобто перелік може бути доповнений підприємствами будь-якої організаційно-правової форми, метою діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

З наведеного вище бачимо, що в сучасному конкурентному середовищі сформувалась необхідність реформування структури вітчизняних вищих навчальних закладів шляхом перетворення їх на структури інноваційного типу. На вирішення саме цього завдання спрямована реалізація міжнародного наукового проекту «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній та науковий простір» під егідою Міжнародного Вишеградського фонду [18], що його виконуватиме впродовж наступних двох років Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень УжНУ за підтримки партнерів – університетів у

м. Кошице (Словаччина), Дебрецен (Угорщина), Жешув (Польща) та Інституту транскордонного співробітництва (Україна).

Список використаних джерел

- 1. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 560 с.*
- 2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // [Електронний ресурс] / Комітет з питань науки і освіти. – Режим доступу: // http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.*
- 3. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.*
- 4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс] / «МОН України» [сайт]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>*
- 5. Куцурубова-Шевченко О.В. Господарсько-правове забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Олена Вікторівна Куцурубова-Шевченко. Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2012. – 21 с.*
- 6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.*
- 7. Аноприенко А.Я. Информационное обеспечение деятельности университета в условиях открытого общества / А.Я. Аноприенко, Е.А. Башков, А.А. Минаев // Донбасс-2020: наука и техника производству : материалы*

II науч.-практ. конф. (Донецк, 30-31 мая 2006 г.). – Донецк : ДонНТУ, 2006. – С. 34–37.

8. *Шелестова А. М. Веб-сайт ВНЗ як комунікаційне середовище функціонування електронної навчальної документації / А. М. Шелестова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2011. – Т. № 4. – С.47–53.*
9. *Видання Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету: довідник / уклад.: І.В. Артьомов. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – 120 с.*
10. *Студінський В.А. Бренд в сфері освіти: міфи та реальності / В.А. Студінський // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку», 22-24 квітня 2010 року. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. – С. 279–281.*
11. *Українська наука отримає найменшу суму із бюджету за всі роки незалежності [Електронний ресурс] / Голос Інфо [сайт]. – Режим доступу: // <http://golos-info.com.ua/?p=5962>.*
12. *Бенедик Ю.Ю. Вплив бренду державного вищого навчального закладу України на його фінансову стійкість / Ю.Ю. Бенедик // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – № 14. – С. 94–101.*
13. *Значення функції використання товарних знаків (торгових марок) [Електронний ресурс] / Патентний повірений [сайт]. – Режим доступу: // http://www.tm24.com.ua/ua/details/page_131/*
14. *Торгова марка продукції НУБіП України / [Електронний ресурс] / Студентство НУБіП [сайт]. – Режим доступу: // <http://studnubip.com/projects/tm/>*

15. *Проект: толстовки, футболки, чашки с символикой НУБиП Украины / [Электронний ресурс] / Атрибутика НУБиП Украины [сайт]. – Режим доступу: // <http://store.studnubip.com/project/>*
16. *Майкова С.Э. Коммерциализация результатов научно-исследовательской деятельности как основной фактор инновационного развития национального исследовательского университета / С.Э. Майкова, И.А. Головушкин // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – № 4 (24). – 2012. – С. 110-117.*
17. *Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.*
18. *В УжНУ розроблять першу в Україні концепцію інноваційного університету [Електронний ресурс] / ДВНЗ «УжНУ». – Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/v-uzhnu-rozroblyat-pershu-v-ukrajini-kontseptsiyu-innov-univ.htm>.*

The article deals with the substantiation of reform of the national higher education system by creating new «European» type innovative structures – innovative University. The basic directions of modern scientific institutions in the commercialization and the ways to improve it. Also, the author considers types of intangible assets SHEI – competitiveness factors institution.

Key words: *commercialization of knowledge, innovative University, State University, innovation cycle, intangible assets, intellectual property rights.*